

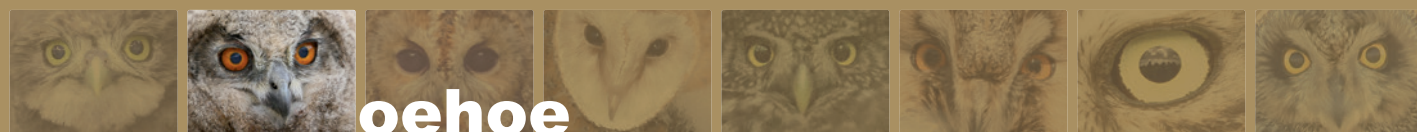

Foto: Arno ten Hoeve

Provinciebrede kartering van oehoes in Limburg

Door: Scipio van Lierop, René Janssen en Liesje Floor

De oehoe is de grootste predator van de oostelijke bosgebieden. Waar de soort in de 20e eeuw in Nederland door vervolging werd uitgeroeid, is de oehoe momenteel bezig met de herkolonisatie van de traditionele broedgebieden (Wassink 2010) in Duitsland en België. Sinds 1997 is de oehoe de grens met Nederland overgestoken, en zijn de oostelijke provincies nu aan de beurt om geherkoloniseerd te worden. Het aantal territoria is sindsdien toegenomen, en werd in 2013 op 12 geschat. Op 5 plekken werd ook daadwerkelijk succesvol gebroed (Van Lierop 2013).

Oehoepopulatie in beeld

ARK Natuurontwikkeling werkt met een bijdrage van de Provincie Limburg aan het realiseren van robuuste natuur in de provincie Limburg. Als onderdeel hiervan zet ARK zich in voor een aantal soorten en hun leefgebied, waaronder de otter, de hazelmuis en ook de oehoe. Het uitgevoerde onderzoek maakt deel uit van het soortbeschermingsplan voor de oehoe, dat eind dit jaar wordt aangeboden aan de provincie Limburg.

Om beheerders op een adequate manier adviezen te kunnen geven hoe zij het landschap voor de oehoe kunnen verbeteren, is het van belang zicht te hebben op de eisen die de soort aan zijn habitat stelt. Op basis van de huidige verspreiding binnen Nederland lijken deze adviezen vooral van toepassing op Zuid-Limburgse landschappen, daar oehoes voornamelijk aan Zuid-Limburgse zand- en kalksteengroeves gebonden zijn voor hun nestgelegenheid. De vraag is echter of het huidige beeld van deze beperkte verspreiding ook voor de lange termijn van toepassing is. In dit artikel kijken wij daarom ook vooruit.

Duitse literatuur, alsmede onderzoek in het westelijke verspreidingsgebied in Duitsland (Wassink 2015), verradt al dat oehoes

ook andere nestlocaties kiezen dan groeves. Hoewel ook daar een voorkeur te herkennen is voor groeves worden nu ook hellingbossen, zandbergen en fabrieksterreinen gebruikt als nestplek. Deze verbreding van de nestplaatskeuze biedt ruime mogelijkheden voor oehoes om ook elders in Limburg, en in andere delen van Nederland tot broeden te komen. Maar voor zo'n flexibelere tolerantie is in Nederland voorsnog geen aanwijzing gevonden, zo blijkt uit inventarisatiewerk.

Door veldonderzoek naar de actuele verspreiding van de oehoe binnen Limburg en door aanvullende kaartstudie door de ogen van de steeds flexibeler wordende Duitse oehoes, zijn de huidige en de verwachte toekomstige verspreiding in kaart gebracht. In dit artikel worden de resultaten van deze inventarisatie gepresenteerd.

Kartering van Limburg

Om inzicht te krijgen in de actuele verspreiding van de oehoe is vooraf kaartstudie verricht. Daarbij zijn 92 kansrijke oehoegebieden geselecteerd (figuur 1). Dit betroffen kalksteen- en zandgroeves, fabrieksterreinen met zandbergen, (helling)bossen (al dan niet nabij water), vuilnisbelten, ruïnes

Zuidlimburgs oehoevrouwtje dat succesvol tot broeden kwam in 2014. Foto: René Janssen.

Plukplaats van een oehoe met de resten van buizerd, egel en houtduif. Foto: Arno ten Hoeve.

en elektriciteitscentrales. Deze plekken werden uitgekozen op basis van landschapsstructuur, luchtfoto's en historische meldingen (max. 20 jaar oud) zoals vastgelegd in de database van de Oehoe werkgroep Nederland. De potentiële broedplekken werden gezocht binnen heel

Figuur 1. Onderzoeksgebieden in Limburg bezocht in 2014.

Limburg, alsmede in België en Duitsland op maximaal 1 kilometer afstand van de Limburgse provinciegrens. Hierdoor konden eventuele oehoes worden meegenomen die in het buitenland broedden, maar zeer waarschijnlijk ook op Nederlandse grondgebied foerageerden.

De geselecteerde plekken werden verdeeld onder de beschikbare onderzoekers en tussen januari en maart 2014 overdag bezocht. Daarbij werd gezocht naar oehoesporen zoals prooiresten, plukplaatsen, braakballen, feces en oehoeveren. Bij vondst hiervan werden vervolgens luistersessies uitgevoerd om baltsactiviteiten of andere aanwijzingen voor een territorium vast te kunnen stellen.

Deze luistersessies werden gestart vanaf een half uur voor zonsondergang en duurden maximaal 4 uur. Bij vaststelling van een roepend exemplaar kon de luistersessie worden afgebroken, en was de aanwezigheid van een territorium vastgesteld. Om zeker te zijn dat de waargenomen oehoes geen betrekking hadden op migrerende exemplaren, werden de luistersessies na 2 weken herhaald (naar Van Lierop & Wassink 2012).

Broedende oehoe in groeve. Foto: Arno ten Hoeve.

Ook in 2014 bleken de meeste oehoes in groeves te nestelen. Foto: Stef van Rijn.

Van maart tot en met mei werd vervolgens onderzocht of in de vastgestelde territoria ook daadwerkelijk genesteld werd. Bij vaststelling van een oehoenest werd getracht de jongen te ringen. Dit ringen gebeurde als de jongen een leeftijd van minimaal 20 dagen hadden.

Groeves blijven belangrijk

Van de 92 onderzochte plekken werden op 20 plekken sporen van oehoes aangetroffen (15 plekken) en/of werden oudervogels al baltsend opgemerkt (11 plekken) (tabel 1). Van deze 20 plekken konden er 18 worden aangemerkt als territorium. Alleen de zoekactiviteiten bij Tienray en Aan de Reijans leverden geen territorium op, ondanks de mondelinge vermelding van oehoes door plaatselijke medewerkers van een zandgroeve en vonden van prooiresten. Van de 18 territoria lagen er 4 net op of buiten de landsgrenzen in Duitsland. De 18 territoria werden gevonden in kalksteengroeves (6 plekken), zandgroeves (9 plekken), 1 fabrieksterrein en in uiterwaarden van de Maas (2 plekken, waarvan 1 bovenop een fabriek).

Het belang van de groeves wordt nog eens extra benadrukt door de analyse van territoria waar uiteindelijk een nest in werd geconstateerd. In de 18 territoria werden in totaal 11 nesten gevonden, die zich alle bevonden in kalksteengroeves (6 nesten) of zandgroeves (5 nesten). Van deze nesten lagen er 3 op de grens of net buiten Nederland. De overige 8 lagen daadwerkelijk binnen Nederland.

Van de 7 territoria waar geen nest werd geconstateerd, bleek in 1 territorium de territoriumhouder overleden. In 2 territoria kon niet naar een nest worden gezocht daar de eigenaren van de gebieden geen toestemming gaven om het gebied te betreden. De overige 4 territoria bleken in de nestfase leeg te zijn. Hier werd geen roepactiviteit meer waargenomen, en werd ook geen nest gevonden.

Van 9 van de 11 nesten (alle in groeves) waar oehoes met broeden begonnen, kon worden geconstateerd dat er eieren waren gelegd. Bij 1 van de 2 overige nesten ontbrak een betredingsvergunning waardoor hier geen broedsucces kon worden vastgesteld. In het

Onderzochte plekken		92
Plekken met oehoes		20
	Alleen sporen	7
	Baltsende vogels	3
	Sporen en baltsende vogels	8
Aantal territoria		18
	Broedsels	8

Tabel 1. Overzicht territoriumgegevens van Limburgse oehoes in 2014.

Totaal aantal broedsels		11
Nesten met jongen		9
	2 jongen	2
	3 jongen	2
	4 jongen	4
Gemiddeld aantal jongen per succesvol nest		3,25

Tabel 2. Overzicht nestgegevens van Limburgse oehoes in 2014.

tweede nest werd een vrouw in broedhouding waargenomen. In een later stadium bleek de nestkom echter leeg te zijn; er werden ook geen eieren en/of eischalen aangetroffen (mond. med. A. Bakker). Mogelijk dat de nestelpoging gestaakt werd door het vrouwtje alvorens er eieren waren gelegd. De nestplek ligt op een toeristische plek in Zuid-Limburg, waar menselijke verstoring aanwezig is.

Van de 9 nesten waar eieren zijn gelegd, bleken er in 8 nesten jongen te zijn grootgebracht. In 1 nest bleek het vrouwtje zelfs in april nog in broedhouding te liggen. Omdat het broeden al gestart was eind februari, ontstond de vrees dat het vrouwtje op onbevuchte eieren zat en zich mogelijk dood zou broeden, mocht er niet ingegrepen worden. Controle van de eieren in het nest bevestigde deze vermoedens. Er werd gekozen om het nest te staken en de reden van het niet uitkomen van de eieren nader te onderzoeken. De drie gelegde eieren bleken na analyse reeds in de eileider van het vrouwtje, kort na ontwikkeling van de eieren, te zijn mislukt. Gelet op de aanwezigheid van een embryonaal vlies waren de eieren wel bevrucht (mond. med. A. van den Burg). In de overige 8 nesten werden succesvol jongen grootgebracht. Het gemiddelde aantal jongen per succesvol nest lag op 3,25.

Voor een onderzoek naar het dieet van oehoes werden bij vijf Zuid-Limburgse nesten cameravallen opgehangen. Bij vier nesten werd vervolgens ook prooiaanvoer door de ouders aan de jongen vastgesteld. Bij één van deze nesten werd predatie van de jongen door een vos vastgesteld. Bij een ander nest is één van de twee

Ondanks de voorkeur van gezenderde oehoes voor bosgebieden, lijkt de volgende stap in de Nederlandse kolonisatie langs de grote rivieren plaats te vinden. Foto: Scipio van Lierop.

jongen door onbekende oorzaken tussentijds verdwenen (ongepubliceerde gegevens Van Lierop, Janssen & Van den Burg).

Zuid-Limburg blijft oehoe-hotspot

Ondanks de uitgebreide zoekactiviteiten in andere delen van Limburg blijkt Zuid-Limburg (grootstedengebied tussen Sittard en Maastricht) het meest oehoerijke deel van de provincie. 61% van alle territoria (11 plekken) werden in Zuid-Limburg gevonden. Sterker nog, Zuid-Limburg blijft met 72% van alle nesten (8 plekken) het meest dominante deel van Limburg wat betreft oehoes.

Midden-Limburg (het gebied rond Roermond – Sittard) en Noord-Limburg (het gebied ten noorden van Roermond) blijven vooralsnog achter in deze oehoekolonisatie. Hoewel 22% van de gevonden territoria (4 plekken) zich in Midden-Limburg bevonden, bleek maar 1 plek ook daadwerkelijk een nest op te leveren (5%). Ook in Noord-Limburg werd een beperkt aantal territoria gevonden (5 plekken), die maar 3 nesten

opleverden. In deze 3 nesten konden 8 juvenielen worden geringd. In één Noord-Limburgs nest, waar eerder 4 juvenielen aanwezig waren, werden tijdens de ringperiode nog maar 2 dieren in het nest aangetroffen (mond. med. C van Eijk).

In Midden-Limburg kon wegens het gebrek aan betredingsvergunning geen informatie worden verzameld over het broedsucces.

Resultaten in breder perspectief

De resultaten van de zoektocht laten zien dat Zuid-Limburg het belangrijkste oehoegebied van Limburg en daarmee Nederland vormt. Dit ondanks het feit dat er in Midden- en Noord-Limburg ruim voldoende potentiële nestplekken aanwezig lijken te zijn. Net over de grens zijn voldoende oehoeterritoria aanwezig als brongebied voor de potentiële nestplekken in Midden- en Noord-Limburg (Van Lierop & Wassink 2012). Oehoes kunnen zich bovendien tijdens hun juveniele dispersie in ruime mate verplaatsen (Wassink 2014). Bereikbaarheid van deze delen van Limburg hoeft dus geen probleem te zijn.

Foto: Arno ten Hoeve

Ondanks bovenstaande vestigen de oehoes zich dus vooralsnog nauwelijks buiten Zuid-Limburg. Een gebrek aan groeves in Noord- en Midden-Limburg vormt in ieder geval niet de bottleneck voor deze achterblijvende vestiging. De onderzochte potentiële broedplekken in Noord- en Midden-Limburg bestonden grotendeels uit zandgroeves. Voornamelijk langs de oostgrens van Limburg bevinden zich talloze zandgroeves. Van veel van deze groeves wordt de potentie hoog ingeschat (Van Lierop & Janssen 2014). Het gebrek aan groeves als verklaring voor de gebrekkige kolonisatie in andere delen van Limburg snijdt dus geen hout. De echte reden voor de beperkte kolonisatie kan niet verklaard worden uit dit onderzoek.

Door de kartering is wel duidelijk geworden dat de uiterwaarden van de Maas aantrekkelijk zijn voor oehoes. Op 2 verschillende plekken langs de Maas werden er oehoeterritoria gevonden doordat er oehoes al roepend werden gelokaliseerd. Ook vloog er een exemplaar uit een boom langs de Maas. Deze twee territoria werden in 2014 voor de eerste maal vastgesteld. Nog twee andere territoria, nog niet bekend uit 2013, werden geconstateerd.

De vastgestelde territoria in het uiterwaardengebied passen in het beeld dat reeds eerder werd gezien in andere delen van Nederland en in Duitsland. Eén van de door OWN met een GPS-zender

uitgeruste oehoes migreerde namelijk via de Maas richting België en uiteindelijk naar Noord-Frankrijk. Meerdere Achterhoekse oehoes, uitgerust met GPS-zenders, vlogen ook meermaals de IJssel en Rijn volgend in zuidelijke en westelijke richting (Wassink 2014). Voorts werden er ook meermaals oehoes waargenomen die waarschijnlijk in de uiterwaarden bij Wageningen en Rheden foerageerden, en werd er een dood exemplaar aan de oostkant van de IJssel bij Giesbeek gevonden (Database OWN).

De aantrekkingskracht van uiterwaarden zou voort kunnen komen uit zichtbare hoogteverschillen tussen de rivieruiterwaarden en het achterland zoals grote

delen van Limburg, de Gelderse Poort, de IJsseldelta alsmede de Utrechtse Heuvelrug, gekoppeld aan de grote hoeveelheid voedsel. Uiterwaardgebieden kennen normaliter een groot voedselaanbod door de aanwezigheid van watervogels, graslandssystemen (die o.a. kraaiachtigen aantrekken) en menselijke bebouwing, die veel ratten en duiven oplevert. Al deze prooidieren staan prominent op de prooijlijst van de oehoe (OWN database). Deze observatie is eveneens gedaan in de Duitse Eifel. Hier was het reproductiesucces van de broedparen met territoria in de lage delen van het landschap langs de Roer en Rijn hoger dan van de broedparen in territoria die in de hogere delen van het landschap gevestigd waren (Dalbeck & Heg 2006).

Foto: Arno ten Hoeve

Blik op de toekomst

Ook na deze kartering is nog een groot aantal vragen rondom de oehoe onopgelost gebleven. Niettemin heeft dit onderzoek voor een behoorlijke kennisontwikkeling rondom de territoriumkeuze van de oehoe gezorgd. Uit het onderzoek bleek onder andere dat gestructureerde karteringen lonen. Met alleen de inzet van vrijwilligersuren zou het huidige beeld van verblijfplaatsen en mogelijke territoria van de oehoe in Limburg niet zo volledig zijn geworden.

Voorafgaand aan de inventarisatie leefde de verwachting dat niet uiterwaarden maar (helling) bossen voor de oehoe de volgende stapsteen in de kolonisatie van Limburg zouden vormen. Ondanks intensieve inventarisaties in Limburgse bosgebieden is in 2014 geen enkele oehoe in een Limburgs bosgebied aangetroffen. In de zomer van 2013 werd wel een individuele oehoe gemeld uit het Weerterbos en één in januari 2014 net over de grens in België in het Hasselterbroek (mededeling S. van Rijn); deze zijn in het voorjaar van 2014 echter niet teruggevonden. Tot op heden heeft de verdere kolonisatie van Nederland buiten groeves niet in bosgebieden plaats gevonden.

Het loont de moeite om ogen en oren open te houden in en bij de uiterwaarden van Nederland. Deze worden gekenmerkt door ruime aanwezigheid van zand/grindgroeves, oude fabriekslodsen en grote hoogteverschillen, grenzend aan heuvelachtige gebieden. Dit type landschap is te vinden in onder meer de Gelderse Poort, de Utrechtse Heuvelrug en de IJsselvallei bij Arnhem.

Het accepteren van ruïnes, lodsen en andere grote landschapsvormende elementen vormt een nieuwe en spannende stap in de (mogelijke) verdere verspreiding van de soort in Nederland. Er zijn voldoende grote landschapsvormende elementen binnen Nederland zoals vuilnisbelten, kleiputten en fabrieken die mogelijk als nestplek kunnen gaan fungeren. Echter, ook in Nederlands-Limburg is nog geen wild oehoepaar broedend op een van deze landschapselementen gevonden. Vanuit dit oogpunt breken er voor het beschrijven van de ecologische eisen van de oehoe aan zijn habitat spannende tijden aan. Als dat gebeurt kan de actuele beschrijving van de 'ecologische eisen' van de oehoe ook in Nederland worden aangepast. 🦉

Dankwoord

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in opdracht van ARK Natuurontwikkeling. Zonder deze opdracht was het niet mogelijk geweest dit onderzoek uit te voeren. Speciaal woord van dank gaat uit naar Richard Speelman, Roelof Speelman en Gejo Wassink die hielpen bij de bepaling van geschiktheid van plekken en een kritische blik hadden bij het vaststellen van de territoria. Ook worden zij bedankt voor het beschikbaar stellen van de OWN database met historische oehoewaarnemingen.

Een groot aantal onderzoekers heeft tijdens dit onderzoek geholpen bij de kartering van (potentiële) broedterritoria, het ringen van de jongen en begeleiding van het onderzoek: Benjamin Backx, Arnold Bakker, Theo Bakker, Henk Beckers, Johan Bekhuis, Heleentje de Brauwier, Bernd-Jan Bultink, Arnold van den Burg, Christina Coenen, Huub Don, Charles van Eijck, Paul Evers, Liesje Floor, Denis Frissen, Hans Govers, Walter Hingmann, Hanna Kern, Rob van der Laak, Wilma van der Laak, Hermi Laughs, Johan Leurs, Bert Naghtegaal, Jeroen Naghtegaal, Frank Peters, Wil Quadackers, Stef van Rijn, Vinciane Schockert, Willem Steenghe, Henk Swinkels, Rob Voesten, Paul Voskamp, Leon de Waal en Gejo Wassink.

Literatuurlijst

- Dalbeck L. & D. Heg 2006. Reproductive success of a reintroduced population of Eagle Owls *Bubo Bubo* in relation to habitat characteristics in the Eifel, Germany. *Ardea* 94(1): 3-21.
- Van Lierop S. 2013. Gegevens Oehoewerkgroep voor Stichting ARK. Oehoewerkgroep Nederland, Lievelede.
- Van Lierop S. & R. Janssen 2014. Inventarisatie van oehoe-territoria en hun broedsucces in Limburg in 2014. Bionet Stein / Van Lierop Natuuradvies & Onderzoek Nijmegen.
- Van Lierop S. & G. Wassink 2012. Broedsucces van de Westduitse en Nederlandse oehoes in 2012. *Uilen* 3: 10-13.
- Wassink G.J. 2010. Wat is er aan de hand met de oehoe in Limburg? Een vergelijking van de reproductie tussen de Zuid Limburgse populatie, en die uit het Nederlands/ Duitse grensgebied ter hoogte van Gelderland. *Limburgse Vogels* 20: 52-58.
- Wassink G.J. 2014. GPS-onderzoek aan de oehoe 2013/2014. Oehoewerkgroep Nederland, Lievelede, 2014.
- Wassink G. J. 2015. De oehoe in Beeld. Wassink Natuurprojecten, Lievelede.